

Adres redactie en
administratie:
Bureau Hoofdraadsman,
Coornherthuis,
Hoofdstr. 81, Driebergen
Telefoon 03438-2878

Redactie:
A. Zoetebier
Frank Spoelstra

MAANDBLAD VAN DE HUMANISTISCHE GEESTELIJKE VERZORGING VOOR MILITAIREN. NR. 1 - JANUARI 1977 - 16e JAARGANG

Abonnementsprijs f 6,— per jaar, te storten op postgirorekening 480414 t.n.v. Hoofdraadsman Humanistische Geestelijke Verzorging te Driebergen.
Militairen ontvangen het blad op aanvraag zonder betaling.

Vaste medewerkers

Bert van de Kamp
Wim Heij
Karel Bloema
Rien Robijns
Bert Vuijsje
Hans van Wissen
Leo van Opzeeland

★ Gezin gezien?
★ Verdwijnen
★ Albert Hahn
★ Patti Smith
★ Discriminatie

Identiteit en noodzaak van

C. H. Schonk is de schrijver van een serie van drie artikelen, waarvan hierbij het eerste wordt geplaatst. Tot november 1973 was hij hoofdraadsman voor de humanistische geestelijke verzorging in zieken- en bejaardenhuizen. Daarnaast publiceerde hij vele artikelen en het boekje „Humanisme, ook uw kijk op het leven?“ Hoewel gepensioneerd is hij nog steeds actief als geestelijk raadsman in daad en geschrift.

Dit laatste bleek nog eens duidelijk in de zomer van '76, toen van zijn hand vier artikelen verschenen in Humanist (tweewekelijkse uitgave van het Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht. Tel. 030-318145) onder de titel „**Identiteit en noodzaak van de geestelijke verzorging.**“ De daarin beschreven opvattingen, weliswaar voortkomende uit ervaringen in zieken- en bejaardenhuizen, zijn veelal even geldig op andere terreinen waar de g.v. werkzaam is, zoals in de gevangenis en in de strijdkrachten.

Daarom in Ego overname van deze serie onder dezelfde titel, maar – in overleg met de auteur – met weglating van enkele gedeelten (meest citaten en commentaar daarop) en enige bewerking van de tekst. Dit inkorten geschiedde voornamelijk om reden van plaatsruimte. Belangstellenden – en zeker zij die zouden willen reageren – wordt dan ook dringend aangeraden ook de oorspronkelijke, meer uitvoerige tekst aan te vragen op bovengenoemd adres.

Bij mijn pogingen van enige jaren geleden om humanistische geestelijke verzorging in zieken- en bejaardenhuizen ingevoerd te krijgen, ben ik bij besturen, directies, medici, en ook bij kerkelijke instanties en ambtsdragers, op veel onbegrip en weerstanden gestuit. En mijn opvolger als hoofdraadsman voor de humanistische geestelijke verzorging in zieken- en bejaardenhuizen stuit ook thans nog vrijwel overal op dezelfde weerstanden.

Die bezwaren richten zich niet alleen tegen de humanistische geestelijke verzorging maar ook tegen geestelijke verzorging (verder te noemen g.v.) in het algemeen, dus ook tegen de g.v. van kerkelijke zijde. En in plaats van dat we gezamenlijk – kerken en Humanistisch Verbond – die weerstanden trachten te overwinnen, heeft de humanistische g.v. dan bovendien nog te kampen met onbegrip en tegenwerking van de zijde van de kerken.

Eerst zal ik mij bezig houden met de bezwaren die tegen g.v. in het algemeen

worden aangevoerd. Ze berusten op onbegrip voor wat g.v. eigenlijk is en wat deze voor mensen, in het bijzonder in moeilijke levenssituaties, maar niet dan alleen, kan betekenen. Dat komt mede doordat de g.v. – op z'n minst die van kerkelijke zijde, maar ook wel in humanistische kring – in een

identiteitscrisis verkeert. Men weet het zelf soms niet goed meer. En hoe kan men dan van anderen verwachten dat zij er begrip voor zullen hebben en de g.v. met open armen zullen ontvangen, laat staan de noodzaak er van inzien?

weerstanden en onbegrip

De weerstanden die ik regelmatig tegenkom, en die overigens begrijpelijk zijn vanwege het geringe zicht op de eigenlijke en eigenstandige functie (die identiteit) van de g.v., zal ik eerst kort aangeven en ze daarna aan een nadere beschouwing onderwerpen. Het zijn (zonder dat ik een volgorde van frekwentie of belangrijkheid tracht aan te houden) de volgende:

1. G.v. is uit de tijd. Zij kan door

geestelijke verzorging

psychologen, psychotherapeuten, psychiaters, maatschappelijke en welzijnswerkers enz. worden overgenomen.

2. Geloofs- en levensovertuigingen (van waaruit g.v. wordt gegeven) zijn uit de tijd. De menswetenschappen (psychologie, psychotherapie, psychiatrie, agogie, maatschappelijk werk enz.) kunnen hun plaats innemen. We moeten pragmatisch zijn! Geen ideologieën meer!

3. Gewone menselijkheid, het vol begrip en inlevingsvermogen naast de ander gaan staan, is voldoende. Het gaat in wezen om de menselijke relatie. Hoogstens kan een clinical training in het hanteren van menselijke relaties en het eigen functioneren daarin van belang zijn. Deze opvatting ontmoet ik dan ook bij veel geestelijke verzorgers van godsdienstige zijde. Alleen als de cliënt daar behoefte aan heeft komt de godsdienstige achtergrond ter sprake. Ook in humanistische kring kan men deze opvatting wel tegenkomen.

4. Mijn geloofs- of levensovertuiging is er alleen voor mijzelf. Het is mijn inspiratiebron, van waaruit ik het werk kan doen en volhouden. Zij is er niet voor de cliënt!

5. Alle menselijke problematiek wordt toegeschreven aan maatschappelijke structuren. G.v. is rommelen in de marge. Zij tast de oorzaken niet aan. Zij draagt eerder bij tot het in stand houden van de structuren. Geen g.v., maar maatschappij-verandering!

Kortom: g.v. is geen vanzelfsprekende, algemeen geaccepteerde zaak meer. Het zicht op de noodzaak, en vooral op de eigenstandige functie ervan, is lang niet meer overal aanwezig. De g.v. verkeert in een identiteitskrisis. Met name is de rechte samenhang van g.v. met de geloofs- of levensovertuiging voor velen niet meer duidelijk. Daarom zal ik eerst op het hiervoor onder 2 genoemde – meest fundamentele – bezwaar ingaan.

geloofs- en levensovertuigingen zijn uit de tijd

Welnu, wat van alle tijden is, is nooit uit de tijd. Zijn geschiedenis door heeft de mens behoefte gevoeld om zich in het leven te oriënteren, om er zijn plaats en zijn weg in te vinden, om antwoorden te zoeken op de vragen waarvoor het leven hem stelt, om samenhangen te vinden tussen de verschijnselen die zich in hem en om hem heen voordoen, om de zin van het leven te vatten. Hij kan zich daaraan niet onttrekken. Hij is genooddaakt zich een samenhangende visie op het leven te verwerven. Een levensvisie is eigenlijk een zo grote vanzelfsprekendheid, dat men er zich veelal maar weinig van bewust is, en er ook geen naam aan gegeven heeft. Ook het omgekeerde is veelvuldig het geval: men belijdt nog wel de naam van een geloofs- of levensovertuiging, maar niet meer de inhoud ervan. Wel kan men zeggen dat de levensvisie dikwijls onvolledig en onontplooid is. Men heeft er niet altijd alle levensaspecten in opgenomen en er zich niet altijd expliciet mee bezig gehouden. Men leeft ook vaak in sterke mate uit delevensvisie, overtuigingen omtrent deelgebieden van het leven (politieke overtuigingen, idealistische

overtuigingen als anti-militarisme enz.) zonder deze duidelijk in het kader van een allesomvattende levensovertuiging te zien.

Maar niemand leeft vanuit het niets. Ieder heeft zijn opvattingen over het leven in het algemeen. Zij komen tot uiting als men de mens vragen in dat verband voorlegt. En dan zijn die uitingen meestal zo sterk, dat men niet meer alleen van een visie, een kijk op het leven, maar van een levens- (of zo u wilt van een geloofs-) overtuiging kan spreken. In zijn meest volmaakte vorm is in iemands levensovertuiging (we blijven deze term nu maar gebruiken) neergelegd (we volgen nu een in humanistische kring wel gangbare formulering) hoe de mens „met zijn totale zijn betrokken is op het totaal van zijn bestaansverhoudingen”. De uitdrukking verwijst naar het existentiële karakter ervan.

De levensovertuiging – welke het ook is en of zij bewust is of niet, of onvolledig en onontplooid is of niet – vervult in het leven van de mens een aantal essentiële functies. Men kan die functies met verschillende termen benoemen en onderscheiden. Ik doe dat hier, zonder uitputtend te willen zijn, op de volgende wijze:

functies van levensovertuiging

a. De levensovertuiging is oriëntatiepatroon. De mens moet zich in het leven kunnen oriënteren, er zijn plaats en zijn weg in kunnen vinden. Hij kan dat alleen als hij de dingen ordent en er samenhang in brengt. Nieuwe ervaringen moet hij in zijn eenmaal verworven patroon kunnen inpassen, ofwel hij moet zijn oriëntatiepatroon wijzigen. Anders blijft alles onverdragelijke chaos voor hem.

b. In onze levensovertuiging is ons (eigen) antwoord neergelegd op de diepste levensvragen. Wat willen we met het leven? Wat is voor ons de zin ervan? Hoe staan we tegenover leed en dood? Welke plaats kennen we onszelf toe in het kosmische verband? enz. Zonder (voor hem geldende) antwoorden op deze, zijn existentiële levensvragen kan de mens blijkbaar niet leven. N.B.: Ook de erkenning: er is op een aantal vragen

geen antwoord, fungeert als antwoord.

c. De levensovertuiging is richtsnoer voor het handelen. Men doet niet in het wilde weg, maar laat zich leiden door zijn levensovertuiging. En ook achteraf is de levensovertuiging toetssteen voor de juistheid van het handelen. Althans men streeft naar overeenstemming tussen levensovertuiging en gedrag.

e. In onze levensovertuiging vinden we de kracht en de bezieling (de inspiratie zeggen we tegenwoordig) om de taken en opgaven, waarvoor we – weer krachtens die levensovertuiging – staan, te vervullen. Ja, onze doeleinden zelf worden door die levensovertuiging in hoge mate bepaald.

d. In onze levensovertuiging vinden we steun en houvast, in het bijzonder in moeilijke ogenblikken en crisissituaties. Als we eenmaal onze plaats en onze weg in het leven bepaald hebben en weten wat we met het leven willen, dan zal ons dat ook in moeilijke omstandigheden sterker doen staan.

Kort samengevat: men leeft, handelt, neemt stelling, ontleent zijn doeleinden aan zijn levensovertuiging, tenminste waar het om de wezenlijke dingen van het leven gaat. De levensovertuiging brengt eenheid, samenhang in dit alles. En, om misverstand te voorkomen, de levensovertuiging is niet iets los van de mens, waaraan de mens ondergeschikt is. Maar de mens en zijn levensovertuiging zijn één. De mens is zijn levensovertuiging. En, naarmate de levensovertuiging meer bewust is, hebben haar functies groter kracht.

Het moge uit het bovenstaande duidelijk zijn, dat het bezitten van een levensovertuiging niet uit de tijd is, maar dat versterking ervan eerder een eis van de tijd is. En dat de menswetenschappen de levensovertuiging niet kunnen vervangen. Wel kunnen deze invloed hebben op de inhoud van de verschillende levensovertuigingen. In het volgende artikel zal ik nader ingaan op de betekenis van de levensovertuiging in de g.v.

„Een prent van Albert Hahn betekent meer dan tien hoofdartikelen”, riep eens op een vergadering van de SDAP één der aanwezigen. Het applaus op deze kreet was overdonderend. De hoofdredakteur van het dagblad Het Volk, ook aanwezig, zei ontwapenend: „En het is nog waar ook!” De man wiens werk zo hoog geprezen werd, ontwikkelde zich in de eerste twee decennia van de twintigste eeuw tot de grootste politieke tekenaar, die ons land ooit gekend heeft. Zijn werk is niet alleen een aangrijpende en boeiende weergave van de tijd waarin hij leefde. De misstanden die hij hekelde, de vele vragen en problemen die hij steeds weer opnieuw stelde, bestaan in diepste wezen ook vandaag de dag nog.

Prijsvraag

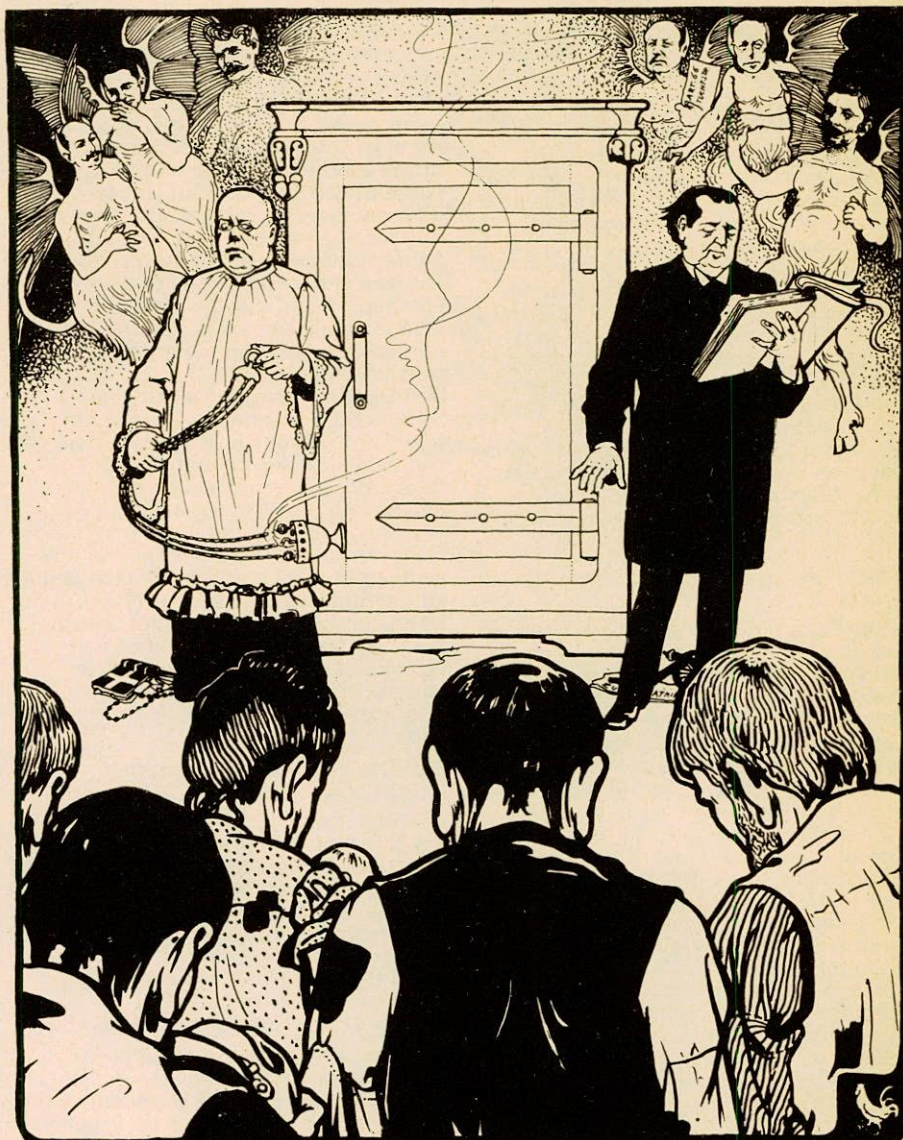
Begin 1900 werd ons land geregeerd door een coalitie van christelijke partijen. De jonge SDAP voerde daartegen een felle oppositie, die geleid werd door Pieter Jelles Troelstra. Deze hield in 1902 in verschillende delen van het land een toespraak onder de titel: De brandkast beschermd met Bijbel en wierookvat. Dit motto werd het onderwerp van een prijsvraag die op 5 juni 1902 werd uitgeschreven door het dagblad Het Volk. Gevraagd werd een proeftekening over dit gegeven te zenden. Degene die bekroond werd kon elke week een politieke plaat leveren voor het nieuwe zondagsbijvoegsel, dat vanaf 1 juni zou verschijnen. De prijsvraag sloeg in en de gezochte medewerker werd ontdekt. Het was niet de later beroemd geworden schilder Kees van Dongen (die ook meedeed), maar Albert Hahn, tekenleraar aan een Amsterdamse ambachtsschool. Zijn niet mis te verstane prent De brandkast beschermd met Bijbel en wierookvat staat aan het begin van een ongeëvenaarde indrukwekkende productie politieke tekeningen, die mede het gezicht bepaalde van de jonge sociaal-democratie in ons land. Zijn grote gaven van geest en gemoed maakten het Hahn mogelijk met de middelen der beeldende kunst een gat te slaan in de muur der doffe ellende en talloze arbeiders uitzicht te geven op een rechtvaardiger wereld.

Levensloop

Albert Pieter Hahn werd in 1877 in Groningen geboren in een arm gezin. Van kindsbeen af worstelde hij met ziekte, lag thuis of in een sanatorium. Maar de wil om te leven was sterk. Geestelijk hield hem de hartstocht om te tekenen er bovenop. Zijn tekendrift bepaalde zijn levensloop en maakte hem op rijpere leeftijd tot een heftig bewogen, strijdbaar en emotioneel kunstenaar, Nederlands grootste politieke tekenaar. Tot de Rotterdamse journalist en schrijver M. J. Brusse zei hij eens: „Ja, ik heb geen vrolijke kindertijd gehad, zo als oudste jongen leef je alle zorgen mee. En dat blijft niet zonder invloed voor later.”

De jonge Hahn werd na een lange ziekteperiode opgeleid voor decorateur. Op zijn 19de jaar trok hij naar Amsterdam en deed toelatingsexamen voor de Kunstnijverheidsschool in het Rijksmuseum. Hij haalde zijn akte-middelbaar en kreeg daarna zijn aanstelling als leraar. De aanvaarding van zijn eerste politieke prent door Het Volk bracht een radicale ommekeer in

Albert Hahn, strijdbaar en emotioneel kunstenaar

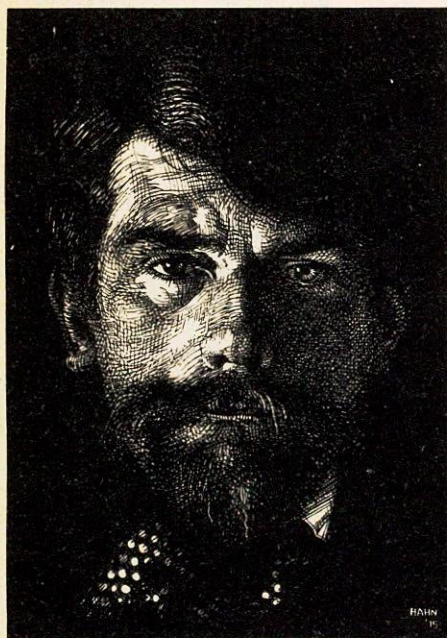

een stuk krantepapier maakte hij tot banier

zijn leven. Vanaf die tijd tot aan zijn vroege dood in 1918 werkte Albert Hahn, alleen door ziekteperiodes onderbroken, mee aan de socialistische pers, eerst aan het Zondagsblad, naderhand aan de Notenkraaker. In die zestien jaren stuwde hij de Nederlandse caricatuur op tot een hoogte die nooit meer door enig kunstenaar is bereikt. Zijn inspiratie werd gevoerd door de strijd en de idealen van de omhoogstrevende arbeidersklasse, georganiseerd in de Sociaal Democratische Arbeiderspartij. Cornelis Veth schreef eens, dat Hahns prenten van een stuk krantepapier een banier maakten.

Enorme produktie

Zijn enorme produktie komt tot uiting in de navolgende cijfers. Voor De Ware Jacob tekende Hahn ongeveer 50 prenten, in de Hollandsche Revue komt hij in de loop der jaren op een totaal van 150. Ver daarboven uit steekt zijn werk voor Het Zondagsblad en De Notenkraaker. Hierin worden geteld 800 prenten op de voorpagina, 1525 kleinere

Opperchristen, als Adam in Ballingschap, als de gehavende profeet en als de ontbrekende plank in het kabinet om maar enkele creaties te noemen. In zijn beeldende analyses liep Hahn soms vooruit op later ontwikkelde technieken, zoals bv. de fotomontage. Zo vertoont zijn beroemde plaat „Twintigste eeuwse bouwstijl”, een idee tot opbouw van de kathedraal van Reims uit 1914 reeds alle elementen van John Heartfields „Wir beten an die Macht der Bomben” van twintig jaar later.

Hoezeer zijn werk werd gewaardeerd bleek uit het feit dat hij zelfs verzoeken tot medewerking ontving van Het Vaderland... en De Telegraaf, verzoeken waar hij uiteraard niet op inging.

Biografie

In 1969 publiceerde Koos van Weringh (thans hoogleraar criminologie in Amsterdam) een uitstekende studie met als titel: Albert Hahn, tekenen om te ontmaskeren. Na uitverkocht te zijn is deze dagen voor f 28,50 een tweede druk verschenen. Onontbeerlijk voor een ieder die meer over Hahn wil weten. Van Weringh onderkent in het politieke tekenwerk drie thema's: het anti-kapitalisme, het anti-klerikalisme en de sociaal-democratie. De meeste prenten die Hahn tekende zijn gericht tegen de kapitalistische (wan)orde. Met zijn vlijmscherpe tekenpen richtte Hahn zijn aanvallen op: rijkdom en armoede, standverschil, de uitbuitende ondernemer-kapitalist, imperialisme, kolonialisme, klerikalisme, klassejustitie, gezags- en ordehandhaving en koningshuis. In zijn eigen wereld schijnt de zon van het Socialisme. Alleen de zegepraal van de socialistische ideeën zal een wereld brengen van gelijkheid, solidariteit en vrede. Dat is zijn onwrikbare overtuiging die als een rode draad door zijn werk loopt.

Einde

In de ochtend van 3 augustus 1918 – de eerste wereldoorlog liep ten einde – tekende hij een plaat met de dood in militaire uitmonstering en op de achtergrond een onafzienbaar veld van oorlogsgraven: „Blijf op mij vertrouwen”, zegt het militarisme, „vlug werk ik niet, maar de vrede die ik eindelijk zal brengen zal een zéér volkomene zijn.”

Hahn bekeek de tekening, legde haar terzijde, voelde zich onwel worden, kreeg een bloeding en overleed. Hij was 41 jaar oud geworden.

Het was altijd met de grote vragen waar Albert Hahn mee bezig was, vragen die hij gestalte gaf in een reeks van onsterfelijke prenten. Vragen waren het die alles te maken hadden met de aanranding der menselijke waardigheid, die in onze dagen minstens zo bedreigd wordt als in het begin van onze eeuw. Daarom is het werk van Albert Hahn nog altijd actueel.

Jan Kooijman

van een halve pagina, 1250 prentjes, vignetten en illustraties bij artikelen en gedichten en 35 portretten.

Er zijn prenten die klassiek genoemd kunnen worden. Zoals uiteraard die van de Brandkast beschermd door Bijbel en wierookvat of die van de Spoorwegstaking in 1903 Gans het raderwerk staat stil, als uw machtige arm het wil...

De antistakingswetten van 1903 leidden tot het ontstaan van de z.g. Worgprent, waarin Dr. Abraham Kuyper een arbeider met moordende greep omlaagdrukt. Albert Hahn en Abraham Kuyper, het zijn twee namen die onafscheidelijk aan elkaar verbonden zijn. „Bram” verschijnt als houten schildwacht, als de Geweldige, als de

		3
	2	4
1		5

1. De brandkast beschermd door Bijbel en wierookvat.
2. Zelfportret Albert Hahn 1915.
3. Laatste plaat van Albert Hahn: Na vier jaren oorlog – Het militarisme: „Blijf op mij vertrouwen, vlug werk ik niet, maar de vrede die ik eindelijk zal brengen, zal een zeer volkomene zijn.” (1918).
4. De groten en de kleinen 1903. De verdwijning van de middenstand. Een aktueel onderwerp.
5. Een vignet, dat voor de afsluiting van een pagina werd gebruikt.

Veranderen of verdwijnen

Bomkracht en vernietigingsvormen

In het november-nummer 1976 van EGO trof de lezer een brief aan van één van de slachtoffers van het bombardement op Hiroshima, waarbij voor het eerst een atoombom werd gebruikt. De explosieve kracht van deze atoombom bedroeg 20.000 ton TNT, ongelooflijk groot vergeleken met de kracht van de zogenaamde traditionele bommen, maar gering vergeleken met die van de waterstofbom die in 1954 bij Bikini tot ontploffing werd gebracht (Tinitrotoluol-Springstof).

Deze waterstofbom bezat namelijk al een explosieve kracht van 20.000.000 ton TNT of wel een aantal keren de kracht van de bommen die in de gehele Tweede Wereldoorlog op Duitsland werden afgeworpen. Wie toen gedacht heeft dat hiermee een eindpunt in de wapenontwikkeling was bereikt, heeft zich deerlijk vergist. Ook na de waterstofbom van 1954 ging de ontwikkeling door, en zo werd er bijvoorbeeld in 1961 op Nova Zembla een waterstofbom tot ontploffing gebracht die naar schatting een kracht van ongeveer 57 miljoen ton TNT bezat.

Volgens deskundigen bedraagt op het ogenblik de totale hoeveelheid vernietigingskracht al voldoende om de wereld en alles wat er op is een keer of 70 te kunnen vernietigen. De laatste tijd moet hier vooral gedacht worden aan de ontwikkeling van de MIRV's, raketten met meervoudige afzonderlijk richtbare kernkoppen, de nieuwe russische supersonische Backfire-bommenwerpers met verstelbare vleugels en een vliegbereik van 5.000 km en aan de Amerikaanse lange afstands cruise missiles (vliegende bommen). Aangenomen moet worden dat een eventuele oorlog tussen het westen en het zgn. Oostblok op zijn minst de vernietiging van het blanke ras met zich mee zal brengen, en dat zij een biologisch aangetaste niet-blanke wereld zal achterlaten, het laatste als gevolg van de straling die niet aan plaats en tijd van de explosie gebonden is. Volgens een zeer voorzichtige schatting zouden er bij een dergelijk treffen zeker 300-400 miljoen doden zijn.

Het is een teken aan de wand dat de

polemologische vakliteratuur de laatste tijd verrijkt is met een aantal nieuwe woorden als „overkill” (het vermogen om meer mensen te doden dan er op de wereld zijn), „megaton” (1 miljoen doden), „doomsdaymachine” (een hypothetische machine, waarmee we door een druk op de knop de hele wereld zouden kunnen vernietigen), „schone” bommen (zonder radio-actieve afval).

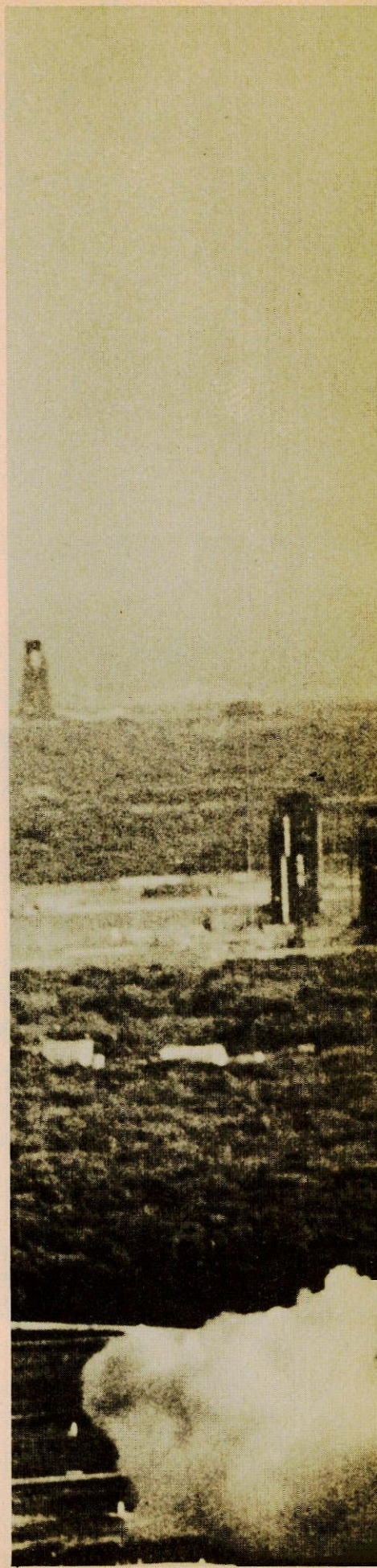
Wat deze vernietiging betreft, kan men behalve de ontwikkeling van de genoemde nucleaire wapens ook denken aan de vorderingen die er gedurende de laatste 30 jaar op het gebied van de chemische, microbiologische en geofysische oorlogsvoering, de zgn. B- en C-wapens zijn gemaakt. Het vergiftigen van de bodem, van de atmosfeer, bijv. door besmette stofwolken, of van de menselijke geest. De in het Rocky Mountains Arsenaal te Denver opgeslagen voorraad zenuwgas oxen is voldoende om de gehele mensheid te doden.

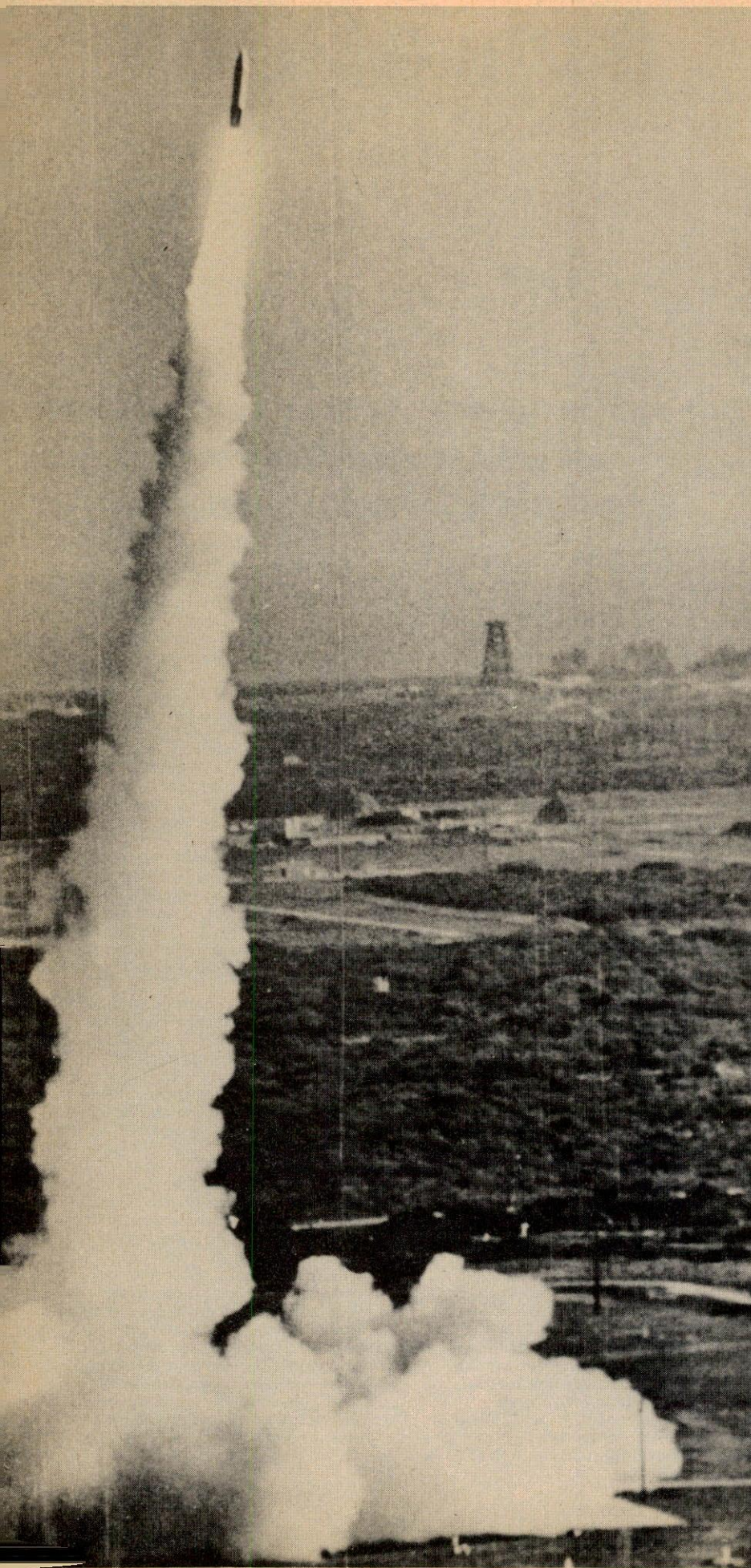
Het verspreiden van ziektekiemen, het veranderen van het weer en van het klimaat waardoor men de vijandelijke oogst kan doen mislukken, het kunstmatig doen ontstaan van stormvloeden en getijden waardoor gedeelten van continenten onder water gezet kunnen worden en vele andere dingen zijn geheel reële mogelijkheden geworden.

is er nog hoop?

Alleen al het feit dat er sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog meer dan 4.450 miljard dollar aan moderne vormen van oorlogsvoering is uitgegeven, zegt in dit opzicht genoeg. Het tekent de waanzin waarvan de mensheid in toenemende mate het slachtoffer is geworden, en maakt de ernst van de huidige situatie duidelijk. De enige hoop op het voortbestaan van de mensheid ligt zoals reeds gezegd in een (spoedige) oplossing van het oorlogsvraagstuk.

Als de mensheid de oorlog niet binnen afzienbare tijd afschaft, dan zal de oorlog spoedig een einde maken aan de mensheid, zei John F. Kennedy in zijn belangwekkende, maar helaas nauwelijks bekend geworden vredesrede

van 1 juni 1963.

De mening dat dit alles een beetje overtrokken is en dat het simpele bestaan van de atoomwapens een oorlog onmogelijk maken is een gevaarlijke illusie. Het is volstrekt onjuist te menen dat het oorlogsvraagstuk zich zelf heeft opgelost en dat moderne wapenontwikkeling een oorlog onmogelijk heeft gemaakt.

Hoewel de oorlog minder rationeel en dus als politiek middel minder bruikbaar is geworden, betekent dit niet dat hij in de praktijk niet meer kan voorkomen. Integendeel, vrijwel alle deskundigen zijn het er over eens, dat de huidige politieke en wapentechnische situatie alsmede de filosofie die hier achter staat, vroeg of laat wel tot een catastrofe móet leiden. Röling bijvoorbeeld acht de situatie op dit moment zo, dat een oorlog binnen niet al te lange tijd onvermijdelijk lijkt, wanneer men de wereldvrede blijft zoeken in militaire machtsvorming. Ook iemand als Kissinger staat op het standpunt, dat de kleine oorlogen waarmee we op het ogenblik geconfronteerd worden niet tot in het oneindige beheersbaar zijn. Het zweedse onderzoeksinstituut verwacht zelfs binnen een periode van 10 jaar een atoomoorlog wanneer de situatie niet heel spoedig verandert.

kans op catastrofe neemt toe

Het is duidelijk dat de kans op een dergelijke catastrofe groter wordt, naarmate het aantal landen dat over nucleaire wapens beschikt, toeneemt. Het non-proliferatieverdrag, waarin bepaald wordt dat een verdere spreiding van atoomwapens en dergelijke moet worden tegengegaan, betekende hier zeker een stap in de goede richting, maar het geeft allerminst een absolute garantie voor de toekomst. Zeker niet nu blijkt, dat gemaakte afspraken op het gebied van de bewapening enz. slecht worden nagekomen. Het aantal landen dat kernwapens kan maken neemt snel toe en in 1980 moet worden gerekend op een jaarlijkse produktie in kerncentrales van 8000 kg plutonium, voldoende voor de aanmaak van 10.000 kernwapens. Het spreekt van zelf dat een wereld waarin 10, 20, of 30 landen over kernwapens en dergelijke beschikken en het aantal kernwapens een veelvoud vormt van het huidige, een zeer gevaarlijke wereld is. Een klein groepje militaire machthebbers zou op deze wijze een zeer grote politieke invloed kunnen gaan uitoefenen. Zelfs een zeer kleine staat of een of andere militaire of politieke machtswellusteling zou onder die omstandigheden de wereld aan de rand van de afgrond of verder kunnen brengen. Maar ook de mogelijkheid dat een arm land zich in een toestand van uitzichtloosheid gedwongen voelt zijn heil in een gewelddadige oplossing te zoeken moet niet worden uitgesloten. Met andere woorden het leven op deze aarde zal radikaal moeten veranderen, of moeten verdwijnen! Op deze kwestie zullen we in een volgend artikel nader ingaan.

S. C. Derksen

Gezin gezien?

(deel 1)

Streven naar zodanige samenleef- en woonvormen, dat optimale ontplooiing van de daarbij levende individuen mogelijk wordt

In de radio- en televisie-uitzendingen van het Humanistisch Verbond in november en december 1976 is onder de titel „Gezin gezien” aandacht besteed aan de veranderende plaats van het huwelijk in onze samenleving. Het ligt in de bedoeling in de komende nummers van EGO hier ook aandacht aan te besteden. Daar zijn verschillende redenen voor. In de eerste plaats is het een aktueel onderwerp, ook in de strijdkrachten. Denk alleen maar aan de bevoorrechtiging die gehuwden krijgen bij het ontlopen van de dienstplicht via de nieuwe regeling die minister Vredeling heeft ingesteld (er werd al gesproken van de „Vredeling-huwelijken”).

In de tweede plaats speelt het een rol bij de komende verkiezingen omdat het CDA de plaats van het huwelijk onveranderd wil doen blijven, terwijl de progressieve partijen en de liberalen wel iets willen doen aan een betere positie van de „niet-gehuwde tweepersoonshuishoudens” zoals dat dan heet.

En in de derde (maar niet onbelangrijkste) plaats omdat een heleboel mensen niet blijken te weten wat nu al aan praktische regelingen tussen mensen mogelijk is zonder dat zij meteen het huwelijksbootje in hoeven te stappen. Deze reeks wordt begonnen met een onlangs gedane officiële uitspraak van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond over deze zaak. Voor vragen of suggesties voor te bespreken onderwerpen houden we ons aanbevolen.

De onmiddellijke leefomgeving is van grote betekenis voor de ontplooiing van mensen. Kinderen, maar ook volwassenen, hebben behoefte aan een omgeving die onder meer medemenselijkheid bevordert. Zowel door het bieden van warmte, beschutting, zekerheid en vertrouwen, als door het elkaar uitdagen en veranderen, wordt identiteitsontwikkeling bevorderd.

Humanisten waarderen deze spanningsverhouding tussen stabiliteit en dynamiek positief zolang mensen deze kunnen hanteren, zolang deze spanning helpt hun eigen identiteit te bevorderen en beleven.

Deze standpuntbepaling is duidelijk te onderscheiden van twee andere opvattingen, die elk een keuze inhouden voor ofwel alleen stabiliteit, ofwel alleen dynamiek.

Het humanisme neemt *enerzijds* afstand van in het traditionele christendom star vastgelegde regels, zoals die dat mensen ofwel in een wettig huwelijk, ofwel alleen hebben te leven. Het humanisme verwerpt de gedachte dat de mens zich zou moeten onderschikken aan vormen die door machten buiten hem (God, natuur) zouden zijn vastgelegd. Integendeel: de mens bepaalt naar humanistische opvatting zelf de vormen waarin hij/zij wil leven.

Het humanisme neemt *anderzijds* stelling tegen de opvatting, dat de gemeenschap slechts zou bestaan uit een losse verzameling individuen voor wie relatiestabiliteit uit den boze zou zijn. De vrijheid die het voortdurend verwisselen van relaties lijkt in te houden, is bij nader inzien slechts schijnbaar voorzover ook hier een *vorm* (in dit geval de voortdurende verandering) wordt gesteld boven de *inhoud* (bij voorbeeld de verantwoordelijkheid ten opzichte van een partner).

Door zowel maatschappelijk als wettelijk meer samenleef-mogelijkheden aan te bieden, wordt bevorderd dat mensen tot een bewustere keuze kunnen

komen met betrekking tot die vorm die het meest hun persoonlijke ontplooiing kan bevorderen. Zo is het bij voorbeeld van belang dat achterstelling van concubinen, vrienden- en vriendinnenparen te niet wordt gedaan. Op het ogenblik kennen wij juridisch slechts gehuwden en ongehuwden. Gestreefd dient te worden naar het aanbieden van verschillende soorten relatievormen met verschillend niveau van rechten en plichten waardoor de relatiewetgeving een meer pluriform karakter zal gaan krijgen.

Een belangrijke voorwaarde voor het goed functioneren van zowel alleenstaanden als samenwonenden is het beschikbaar zijn van een goede huisvesting. Op het gebied van het wonen is in Nederland veel gedaan aan het bestrijden van de (kwantitatieve) *woningnood*, maar gebeurt nog steeds te weinig aan de (kwalitatieve) *woonnood*.

Zo is uit humanistisch oogpunt kritiek te leveren op het slechte leefklimaat in veel nieuwbouwwijken (zie bij voorbeeld de eentonigheid, de vereenzaming, e.d.). Zo zijn ook de mogelijkheden voor vele huurders te gering om voldoende invloed te kunnen uitoefenen op hun woonomgeving.

En tenslotte zijn de meeste woonvormen nog teveel afgestemd op het traditionele gezin met kinderen. Te weinig wordt er rekening gehouden met andere woonbehoeften (nieuwe samenleefvormen, werkende gehuwde vrouwen, enz.), waardoor in het toewijzingsbeleid grote problemen zijn ontstaan. Ook wordt nog teveel specifieke huisvesting (voor bij voorbeeld studenten, vrijgezellen, gehandicapten, bejaarden) zodanig tot stand gebracht, dat zij eerder isoleert dan dat zij mensen de mogelijkheid tot communicatie biedt.

BOEKEN & BROCHURES

Ontwikkelingshulp

De Landelijke Vereniging van Wereldwinkels heeft een informatiemap samengesteld over de Nederlandse ontwikkelingshulp. De aan de orde gestelde onderwerpen gaan o.m. over de geschiedenis en achtergrond van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid, de westerse visies op het ontwikkelingsvraagstuk en de vraag of Nederlandse hulp de economische zelfstandigheid van de ontwikkelingslanden belemmert of bevordert.

De map kost f 6,75, giro 43169 t.n.v. De Landelijke Vereniging van Wereldwinkels in Utrecht (vermelden: „map ontwikkelingshulp”).

Politieke partijen en de 3e wereld

Onder de titel „Onderontwikkeld” hebben het IKV en NOVIB een gezamenlijke uitgave gedaan over het gedrag van de politieke partijen in Nederland inzake ontwikkelingshulp. De standpunten van de politieke partijen zijn schematisch weergegeven, zodat een onderlinge vergelijking mogelijk is. Het boekje heeft de functie van een kieswijzer. Het wil ons helpen bij het funderen van onze stembepaling in verband met de komende parlementsverkiezingen.

(Te bestellen bij IKV, Postbus 7627, Den Haag. Prijs f 5,—).

Armoede en oorlog

Ter gelegenheid van de Vredesweek 1976 verscheen bij het IKV een boekje geschreven door prof. mr. B. V. A. Röling met als titel „Armoede en oorlogsprobleem”.

Het boekje wil duidelijk maken dat, door de veranderende opvattingen over recht en rechtvaardigheid, de arme wereld haar situatie „niet meer neemt”. Daardoor zullen de directe konkrete belangen van de rijke wereld worden aangetast, het belang van de wereldvrede komt op het spel te staan. (Te bestellen bij: Documentatie IKV, Parkweg 20A te Voorburg. Prijs f 4,—).

Eén wereld, één toekomst

„Eén wereld, één toekomst” is de titel van een boekje dat de wetenschapsjournalist Dick Leurdiijk heeft geschreven over het ontwikkelingsvraagstuk. In eenvoudig, begrijpelijk Nederlands geeft de auteur aan waarom veranderingen nodig zijn om de wereld rechtvaardiger te maken. Leurdiijk heeft bij het verzamelen van gegevens voor zijn boekje onder meer gebruik gemaakt van het onlangs verschenen RIO-rapport „Naar een rechtvaardiger Internationale Orde”, dat tot stand kwam onder leiding van prof. dr. J. Tinbergen. Er wordt ingegaan op de vraag hoe zo’n internationale orde eruit zou moeten zien. Het boek is ruim geïllustreerd met foto’s en kaartjes, terwijl prof. Tinbergen er een voorwoord in schreef.

Uitg. Elsevier, Amsterdam. (Prijs f 9,90).

Rusland

Als deel 8 in de NIVV-reeks is onlangs verschenen „Het Russische omsingelingscomplex” (140 blz.). Het boekje is geschreven door Huis Hendrikse en heeft als ondertitel „Achtergronden van de buitenlandse politiek van de Sovjet Unie”. Het eerste gedeelte handelt over het Russisch-Chinese konflikt van 1969 en de Russische angst voor het isolement. Het tweede gedeelte beschrijft het unieke karakter van de Sovjet-staat als strijder tegen het kapitalisme. De schrijver is bij het Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken speciaal belast met het analyseren van de buitenlandse en militaire politiek van de Sovjet Unie. (NIVV-reeks nr. 8, in de handel gebracht door Uitg. De Bezige Bij, prijs f 5,—).

Angola

„Angola” van de hand van H. J. Neuman is alweer de zevende brochure in een reeks van het in 1969 opgerichte Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken (NIVV). De burgeroorlog in Angola, die nog maar kort achter ons ligt, wordt in dit deeltje geanalyseerd. Neuman gaat in op de voorgeschiedenis, de konflikten tussen de drie belangrijkste bevrijdingsbewegingen, de Zuidafrikaanse invasie, de Russisch-Cubaanse inmenging en de Amerikaanse bemoeienis. Ook bericht Neuman de opvattingen die de Sovjet Unie en de Verenigde Staten hebben over het begrip „ontspanning”. (NIVV-reeks nr. 7, in de handel gebracht door Uitg. De Bezige Bij. Prijs f 5,—).

Zuid-Afrika I

Wie nog steeds twijfelt aan het nut van een boycot van het Zuidafrikaanse apartheidsbewind, moet maar snel de brochure „Worden de zwarten niet de dupe van een boycot?” lezen. Het boekje behandelt een aantal vragen die bij het grote publiek leven ten aanzien van een boycot van Zuid-Afrika. De antwoorden daarop worden uitvoerig behandeld. Het is een uitgave van de Boycot Outspan Actie (BOA), Pasteurstraat 26, Leiden. Gironr. 2648800. Prijs f 1,50 exclusief portkosten.

Zuid-Afrika II

Dag in, dag uit worden in de apartheidsstaat Zuid-Afrika mensen gearresteerd omdat ze democratische rechten opeisen. Velen worden tot lange gevangenisstraffen veroordeeld. Daaronder bevinden zich natuurlijk ook velen die actief zijn/waren in de Afrikaanse Bevrijdingsbeweging (ANC). Enige tijd geleden bracht de Anti-Apartheidsbeweging Nederland een boekje uit over de politieke gevangenen in Zuid-Afrika, getiteld: „Gevangenen van de Apartheid”. Daarin wordt uiteengezet dat Zuid-Afrika eigenlijk een grote gevangenis is. Na een hoofdstuk waarin dit sombere beeld wordt geschilderd, wordt aandacht besteed aan een aantal van de vele gevangenen, waaronder de president van het ANC, Nelson Mandela. Te bestellen door storting van f 3,20 op gironr. 580900 t.n.v. AABN, Lauriergracht 116, Amsterdam.

Zuid-Afrika en Shell

In het kader van de akties tot terugtrekking van investeringen uit

Zuid-Afrika publiceerde de Werkgroep Kairos een uitvoerig rapport over de activiteiten van de Nederlands-Engelse Multinational Shell in Zuid-Afrika. Het rapport gaat zowel in op de toepassing van de apartheid binnen het Zuidafrikaanse Shell-bedrijf, als op de steun die Shell via haar activiteiten in Zuid-Afrika aan de apartheidsstaat geeft. (Het rapport is voor f 5,50 verkrijgbaar bij de Werkgroep Kairos, Utrecht, gironr. 632686).

Indonesië

De Indonesische werkgroep Leiden heeft een brochure, getiteld „Geen cent voor Soeharto” uitgegeven, waarin zij haar belangrijkste argumenten voor stopzetting van de hulp aan Indonesië naar voren brengt. Kosten f 2,50 te storten op girorekening 1703869 t.n.v. E. v. Sprungel, Burchsteeg 2A, Leiden.

Vietnam Roman

Bij de uitgeverij Contact te Amsterdam is onlangs de roman „De Oorlogsheld” van de Amerikaan Len Giovannitti verschenen. Het is een bijzonder sterk maar spijkerhard geschreven roman over de oorlog in Vietnam. De hoofdpersoon overleeft uiteindelijk zijn „365-dagen-Vietnam” na een reeks onstellende gebeurtenissen. Bij terugkeer in de Verenigde Staten ontvangt hij de „Medal of Honor”, hoewel hij geen enkele vijandelijke soldaat of burger gedood had. Integendeel, hij had een aantal Amerikaanse soldaten gedood, om precies te zijn: een soldaat, drie korporaals, een luitenant, een kolonel en een generaal. De auteur laat de hoofdpersoon zijn verhaal doen vanuit zijn cel in afwachting van zijn proces. „De oorlogsheld” is een van de boeken die tipjes van de sluiers oplicht over een oorlog waarbij velen getransformeerd werden tot slachters. (Prijs f 19,50).

VVDM

De roerige geschiedenis van de tienjarige VVDM is de ondertitel van het boek „Soldaten in het geweer”. Fons Burger, voormalig redakteur van het blad „Twintig” van de VVDM, dook ter gelegenheid van het jubileum in de archieven. Resultaat: een opsomming van een lange reeks voorvallen, akties, arrestaties, rechtszaken, demonstraties en konflikten. Kortom het wel en wee, het vallen en opstaan van een soldatenvakbond. Burger onderstreept dat door dit werk de rechtspositie van de dienstplichtige soldaat aanzienlijk is verbeterd. (Uitg. Het Wereldvenster te Baarn; prijs in de boekhandel f 17,50, afgehaald in Hojelkazerne in Utrecht f 12,50 of per post door overmaking van f 15,50 naar gironr. 750479 van VVDM te Utrecht).

Nieuw handboek soldaat

Kort na het boek van Fons Burger is er opnieuw een boek verschenen over Jan Soldaat. Twee oud-hoofdbestuurders van de VVDM, t.w. Kees Beemsterboer en Boudewijn Poelman, schreven onder de titel „Nieuw Handboek Soldaat” een reportage over de dienstplicht. In een vijftal hoofdstukken wordt ingegaan op de noodzaak van het leger en waarom soldaten vechten; de positie van de dienstplichtige; de VVDM; de Wet

Gewetensbezwaren en de mogelijkheid van een vrijwilligersleger. In het woord vooraf kondigen de auteurs aan dat het boek zal gaan over de dienstplicht in Nederland, haar geschiedenis en haar toekomst. Zij zijn er zonder meer in geslaagd een en ander op een leesbare en redelijk objectieve wijze te beschrijven, waarbij zij ook nog een aantal zinvolle vragen opwerpen. Het „Nieuw Handboek Soldaat” is uitgegeven bij Uitg. Agathon. Prijs f 17,50.

Militarisme

Het dokumentatiecentrum De Horstink te Amersfoort heeft een zgn. DIC-map samengesteld over allerlei aspecten van het verschijnsel militarisme. Deze informatiemap biedt een schat aan achtergrondmateriaal aan hen die zich nader willen verdiepen in deze problematiek. Globaal worden de volgende hoofdstukken onderscheiden:

1. Het begrip militarisme
2. Militarisme in gedrag, houding en maatschappij-opvatting
3. Militaristische structuren
4. Militarisme en de ... (kerken, arbeid, opvoeding, politiek, krijgsmacht)
5. Verzet tegen het militarisme.

(Besteladres: De Horstink, Koningin Wilhelminalaan 17, Amersfoort, Prijs f 15,90).

Anarchisme

Bakoënin prijkt op de voorkant van het boek „De volle vrijheid”, geredigeerd door Frans Boenders. Volgens goed anarchistisch gebruik is het boek het werk van een kollektief. Na een heldere inleiding, waarin het wezen van het anarchisme wordt ontleed, schrijven zeven bekende anarchisten over zeven hoofdfiguren uit de geschiedenis van het anarchisme: Arthur Lehning over Bakoënin, Anton Constandse over Domela Nieuwenhuis, Paul Aurich over Kropotkin, John Carroll over Max Stirner, Michel Oukhow over Caesar de Paape, Frans Boenders over Gustav Landauer. Colin Ward geeft tot slot een overzicht van het laat 20ste eeuwse anarchisme. (Uitg. Manteau, Den Haag. Prijs f 12,90).

Het Witte Monster

Mau Fabri, sociaal werker onder jonge Surinaamse heroïneverslaafden op de Rotterdamse West-Kruiskade, is enkele maanden geleden teruggekeerd naar zijn geboorteland Suriname. Hij heeft ons een gedrukte wanhoopskreet achtergelaten. Een boekje over de beroerde omstandigheden waarin vele Surinaamse arbeiders verkeren. Het boek vertelt van rottigheid en van botte tegenwerking. Het is niet lief voor sommige mensen en instellingen. En terecht, want het is werkelijk verbijsterend om te lezen hoe weinig er van officiële zijde gewerkt wordt aan het heroïneprobleem. Fabri vertelt dit alles op een heldere wijze. „Vroeger of later krijg je ermee te maken”, zegt hij zelf in het voorwoord. Daarom kan ook iedereen dit boekje lezen en zou het eigenlijk ook moeten doen. Mau Fabri: Het Witte Monster. Te bestellen bij de Rotterdamse Kunststichting, Kruisplein 30, Rotterdam. (Prijs f 5,—).

Wim Heij

Patti Smith

Voor Patti Smith is 1976 het jaar van de grote doorbraak geworden. Twee albums: „Horses” (januari) en „Radio Ethiopia” (november), beide op het Arista-label en beide te opvallend om zonder meer over het hoofd te zien. Goed, er waren twijfels, zoals die er altijd zijn wanneer iemand als „de nieuwste sensatie” wordt aangekondigd. Bovendien gaf Patti de meest buitenissige interviews weg, waarbij en passant de halve westeuropese literatuur van de laatste 200 jaar overhoop werd gehaald. Interviews, die vooral vanwege de 'name-dropping' bij velen in het verkeerde keelgat schoten.

„As for me I am truly ready to go”, schrijft ze op de hoes van de eerste elpee en voor wie daaraan mocht twijfelen was er het konsert in Paradiso te Amsterdam. Patti en haar band speelden met een ongelofelijke inzet en intensiteit een soort rock & roll, die even vulgair als elementair genoemd kan worden. Ze was 'ready to go' en dat kon je merken. Naast het eigen repertoire waren er songs van Lou Reed ('Pale Blue Eyes'), The Rolling Stones ('Time Is On My Side') en The Who ('My Generation'), die met een indrukwekkend elan voor het voetlicht geslingerd werden. Voortdurend bewegend, als een bokser klaar voor de eerste ronde, nerveus, onrustig met een teveel aan energie. Er waren erg sterke eigen composities: 'Free Money', 'Redondo Beach', 'Break It Up' en 'Kimberley'. Wat mij betrof was Patti Smith na die avond iemand om geducht rekening mee te houden.

Geboren in Chicago 1946, opgegroeid in South Jersey als oudste van een gezin met nog drie andere kinderen. In '67 naar New York om iets in de kunst te gaan doen. Tekenen, cartoons en tenslotte gedichten. Er verschenen twee boekjes met teksten van haar: 'Seventh Heaven' en 'Witt', er was een toneelstuk 'Cowboy Mouth' (samen met Sam Shepard) en tenslotte waren er popteksten. Een ontmoeting met Allen Lanier, die gitaar speelde in de rockgroep Blue Oyster Cult resulteerde in een aantal songs, waar Patti de tekst voor maakte: 'Baby Ice Dog' en 'Career Of Evil', te vinden op respectievelijk de tweede en derde BOC-elpee. Ze las voor uit eigen werk in St. Mark's Church, waarbij op een gegeven moment journalist-schrijver-gitarist Lenny Kaye haar op gitaar gaat begeleiden. Van het een kwam het ander en plotseling was er The Patti Smith Group met behalve Patti en Lenny nog

Richard Shol (piano), Ivan Kral (bas) en Jay Dee Daugherty (drums). De gloednieuwe platenmaatschappij Arista kontradeert de groep en John Cale (ex-Velvet Underground) „produceert” de eerste elpee.

„Beauty will be convulsive or not at all”, is het motto van de tweede elpee: 'Radio Ethiopia', waarvan de titel geïnspireerd is door de Rasta-beweging, die in de muziek wordt uitgedragen door Jamaicaanse groepen als Bob Marley and The Wailers. Patti sympathiseert met de Rastafarianen en wil dat weten ook. Vlak voor het verschijnen van de tweede plaat is ze met haar band wederom in Amsterdam, waar ze opnieuw een zeer sterk optreden verzorgt. Mocht ze in haar breedsprakerige en van vele dichterlijke vrijheden bolstaande „aankondigingen” nog wel eens over de schreef gaan, zo gauw ze daarop weer met haar heupen begint te draaien en Muhammed Ali-pasjes te maken, terwijl de band een paar opzweepende akkoorden op de zaal loslaat, op dat moment mag ze weer van me. Patti Smith 'live' is nog intrigerender dan op de plaat. Er zijn een aantal z.g. „witte” platen in de handel, waarop je Patti en haar band 'live' aan het werk kunt

horen. Een ervan is bijzonder goed: 'Teenage Perversity & Ships In The Night'. Voor mij is Patti de belangrijkste vrouwelijke rocker van het moment.

Bert van de Kamp

Aan de lezers

De vaste maandelijkse pagina's over FILMS moet u deze maand helaas missen wegens ernstige ziekte van de schrijfster, Leo van Opzeeland. Van harte beterschap, Leo!

Redactie

Diskrimineert de kommissie-Mommersteeg vrouwen?

Sinds maart 1975 bestaat er in ons een staatscommissie die de opdracht heeft de minister van defensie te adviseren over de mogelijkheden en wenselijkheden van een vrijwilligersleger. In de wandel wordt zij de kommissie-Mommersteeg genoemd, omdat de voorzitter zo heet. Aan het overleg binnen dit gezelschap nemen 23 personen deel, 21 mannen en 2 vrouwen. Op het eerste gezicht zou je zeggen dat die eenzijdig manlijke samenstelling een logische zaak is. Oorlog, legers, dienstplicht zijn immers altijd mannenaangelegenheden geweest in een mannenmaatschappij. Aan vrede zijn we nog nooit toegekomen, misschien daarom wel.

Dus waarom zou je je er als vrouw mee bemoeien?

Je kunt echter niet lang op dit standpunt blijven staan. Want de levens van vrouwen worden wel degelijk door oorlog en dienstplicht beïnvloed.

Ik zet het maar even op een rijtje:

- mannen zijn bij definitie zonen van vrouwen en dus zitten er vrouwen in de rats over die mannen;
- mannen hebben vaak relaties, huwelijken en gezinnen met vrouwen. Niet alleen dat vrouwen passief moeten afwachten wat oorlog en dienstplicht met deze relaties gaan doen, ze draaien bovendien alleen voor al het huishoudelijke werk en de kinderopvoeding op. Misschien hadden ze zelf wel graag een baan willen hebben.

- vrouwen zijn vaak de ernstigste slachtoffers van manlijk oorlogsgeweld. Oorlogsgeweld en vooral de overwinning brengt een golf van vrouwenverkrachting met zich mee. Ik

hoef maar aan Bangladesh te herinneren.

Het wordt zeker een vrouwenzaak als ik het volgende onderwerp op de agenda van de kommissie-Mommersteeg zie verschijnen: „Dienen alle militaire functies – dus ook gevechtsfuncties – te worden opengesteld voor vrouwen?” Al dan niet in een beroepsleger waarvan de wenselijkheid een heel debat op zichzelf is.

Het eerste gevoel dat bij mij opkwam toen ik dat agendapunt zag, was woede. Hoe is het mogelijk dat anno 1976 een bepaalde groep burgers (overwegend mannen) voor een andere groep burgers (overwegend vrouwen) zou kunnen uitmaken of ze al dan niet aan bepaalde

maatschappelijke activiteiten kunnen deelnemen. Op grond van het feit dat die groep (vrouwen) bepaalde lichamelijke kenmerken heeft of niet heeft.

Als je het woord „vrouw” in dit verhaal door „neger” vervangt, zou er allang een gehuil van verontwaardiging zijn opgegaan in diverse kringen van onze samenleving.

We zijn in Nederland dan ook niet gewend volgens de normen van een anti-diskriminatie wetgeving te denken. We hebben er nl. geen. Dit in tegenstelling tot landen als de Verenigde Staten, Canada en Engeland waar pogingen van vrouwen om tot een gelijkwaardige maatschappelijke positie te komen, langzamerhand gesteund worden door wetgeving.

Zijn vrouwen ook geschikt om te vechten in de eerste linie? Voor wie terugdenkt aan de illegaliteit, de concentratiekampen en Vietnam was dat al geen vraag meer. Maar ook de Militair Geneeskundige Raad heeft daar zijn oordeel over uitgesproken. Prima in orde bevonden!

Of ze ook willen is natuurlijk een andere zaak en ik denk dat het het beste is om die keuze maar aan vrouwen zelf over te laten.

Er is nog iets anders aan de hand. Defensie, zeker wanneer er in de toekomst een beroepsleger zou komen, is een prima werkgever. Militairen zijn ambtenaren en staan dus rechtspositioneel stevig. Daarnaast zijn er grote voordelen: gratis geneeskundige en tandheelkundige verzorging, belastingvrije winkels, goedkope borrels in messes, goedkope hobbyclubs, studiefaciliteiten en vroeg pensioen. Daar staan uiteraard enige nadelen tegenover als veel overplaatsingen en veel van huis.

Nu en ook in de toekomst zijn het de werkende jongeren en laaggeschoolde mensen die het moeilijkst een baan zullen kunnen vinden. Voor hen zal het leger een aantrekkelijke werkgever worden. En wat zien we nu? De werkende jongeren bestaan voor tweederde uit meisjes!

Hetzelfde geldt voor de laagstgeschoolden die werk proberen te vinden. Hieronder zijn een zeer snel toenemend aantal (vaak jonggescheiden) vrouwen die van de bijstand leven.

Vrouwen met overwegend lage opleiding, omdat meisjes nu eenmaal eerder dan jongens uit het onderwijs verdwijnen, omdat „ze toch gaan trouwen”. Banen in het leger zullen voor deze vrouwen een uitweg kunnen betekenen uit een armoedig bestaan. Als er over de krijgsmacht als werkgever wordt gepraat, zal dus zelfs de kommissie-Mommersteeg niet langer argumenten kunnen vinden om te diskrimineren op basis van sekse. Dat geldt nl. in Nederland langzamerhand als onfatsoenlijk gedrag.

Wanneer ik al m'n argumenten bij elkaar optel kom ik tot een nieuwe samenstelling van de kommissie-Mommersteeg: twaalf vrouwen en elf mannen. Wat de kommissie te behandelen heeft gaat immers indirekt en direct voor *minstens* de helft over vrouwen!

En laat die vrouwen zelf uitmaken wat ze kunnen en willen. Vooralsnog moet het antwoord op de vraag boven dit stukje dus nog luiden:

Anneke Rooselaar

nou en of!